

Πολιτικοί πρόσφυγες: εξελίξεις και θέματα πολιτικής

ΒΥΡΩΝ ΚΟΤΖΑΜΑΝΗΣ – ΜΑΡΙΝΑ ΠΕΤΡΩΝΤΗ – ΜΑΡΙΑ ΤΖΩΡΤΖΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ. Οι ανακατατάξεις στο θαλκανικό χώρο και οι συγκρούσεις που διεξάγονται σ' αυτόν, η κατάρρευση των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης, η διακώνηση του πολιτικού ζητήματος και η γειννίαση με την Τουρκία καθώς και οι εστίες έντασης σε γεωγραφικούς χώρους πλέον απομακρυσμένους οδήγησαν στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας στην επανεμφάνιση του «προσφυγικού ζητήματος» στη χώρα μας. Γεωγραφικές, ιστορικές, οικονομικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες της Ελλάδας προσδιόρισαν σε μεγάλο βαθμό και την «προτίμησή» της ως χώρας «υποδοχής» τμήματος των πληθυσμών που εγκατέλειψαν τις περιοχές καταγωγής τους στην προσπάθειά τους να αποφύγουν κάθε είδους καταπίεσης (εθνική, φυλετική, θρησκευτική, πολιτική). Οι τρόποι με τους οποίους αντιμετωπίζονται οι πολιτικοί πρόσφυγες στο μεν θεσμικό επίπεδο οριοθετούνται από το ν. 1975/91, ο οποίος έχει έντονα επικριθεί, στη δε καθημερινή πραγματικότητα με πρακτική που αναδεικνύει έντονες τάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Τάσεις που δε διατυπώνονται ρητά ως ιδεολογίες βασισμένες σε θιολογικές διαφορές, αλλά εκφράζονται με αναφορές στην ανωτερότητα των πολιτισμικών αξιών και της ταυτότητας του ελληνικού έθνους. Αν και οι πολιτικοί πρόσφυγες δε συγκροτούν μια ενιαία ως προς τα εκπαιδευτικά και οικονομικά της χαρακτηριστικά κατηγορία, στο σύνολό τους δραστηριοποιούνται σε παραγωγικούς τομείς που αξιολογούνται ως κατώτεροι και ανεπιθύμητοι από τους γηγενείς, παρέχοντας πρόσφορο έδαφος για την αναπαραγωγή εγγενών στην ελληνική κοινωνία ανισοτήτων. Υπό τις προϋποθέσεις αυτές οι προσφυγικές ομάδες θα διατηρήσουν τη χαμηλή τους θέση, εξωθούμενες στην περιθωριοποίησή τους στην ελληνική κοινωνία.

Political Refugees: Recent Trends and Issues of Social Policy

V. KOTZAMANIS – M. PETRONOTI – M. TZORTZOPOULOU

ABSTRACT. *The emphasis placed on «the refugee problem» in Greece is the result of a combination of factors, such as the transformations that have taken place in the Balkan countries, the collapse of the political regimes in eastern Europe, and the demographic and social changes in the Third World. The geographical, historic, economic and cultural particularities of Greece account for the fact that a great number of people who leave their place of origin in order to avoid ethnic, religious, political or racial oppression, «choose» it as the country of their destination. The institutionalised ways in which political refugees are confronted are heavily criticised and seem to be in line with daily practices manifesting strong trends of social exclusion. Such trends are not expressed as ideologies based on biological differences, but as references to the superiority of the values and the identity of modern Greek society. In spite of their variability in terms of social educational and economic qualifications, most political refugees are engaged in sectors which have low prestige and are undesirable for Greeks: in this way, they contribute to the reproduction of social inequalities inherent in Greek society. So long as this situation remains intact, refugee groups will maintain their low position and will be further marginalised.*

Εισαγωγή

Οι ανακατατάξεις στο βαλκανικό χώρο και οι συγκρούσεις που διεξάγονται σ' αυτόν, η κατάρρευση των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης, η διαιώνιση του πολιτικού ζητήματος και η γειτνίαση με την Τουρκία αλλά και οι εστίες έντασης σε γεωγραφικούς χώρους πλέον απομακρυσμένους (Μέση Ανατολή, Κέρας Αφρικής) οδήγησαν στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας στην επανεμφάνιση του «προσφυγικού ζητήματος» στη χώρα μας. Γεωγραφικές, ιστορικές, οικονομικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες της Ελλάδας προσδιόρισαν σε μεγάλο βαθμό και την «προτίμησή» της ως χώρας «υποδοχής» τμήματος των πληθυσμών που εγκατέλειψαν οριστικά ή προσωρινά τις περιοχές καταγωγής τους στην προσπάθειά τους να αποφύγουν κάθε είδος καταπίεσης (εθνική, φυλετική, θρησκευτική, πολιτική) αλλά παράλληλα και ταυτόχρονα την οικονομική ανέχεια και κρίση που σημαδεύουν τις περιοχές αυτές, χωρίς να διαφαίνονται προοπτικές εξόδου από αυτές.

Κάτω από αυτές τις συγκυρίες, η χώρα μας, που μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70 υπήρξε από τις χώρες αποστολής μεταναστών προς την ανεπτυγμένη βιομηχανική Ευρώπη και τις υπερατλαντικές χώρες (Αυστραλία, Καναδάς, ΗΠΑ), μετεξελίσσεται προοδευτικά σε χώρα «υποδοχής», με άμεσο αποτέλεσμα το μεταναστευτικό ισοζύγιο μετά το 1975 να παραμένει σταθερά θετικό. Σε αυτό συνετέλεσε και η προοδευτική επιστροφή («παλιννόστηση») των μεταναστών της προηγούμενης περιόδου, καθώς και η επανεγκατάσταση, προσωρινή ή οριστική, ομογενών από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και από τη γειτονική Αλβανία, οι οποίοι προσετέθησαν στους ήδη εγκατεστηθέντες ομογενείς στη διάρκεια των τριών πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών, προερχομένων από τις ελληνικές κοινότητες της Τουρκίας, της Αιγύπτου, της Κύπρου, της Μέσης Ανατολής και της Σοβιετικής Ένωσης.

Ο διαχωρισμός φυσικά ανάμεσα στους «πολιτικούς πρόσφυγες» και στους «οικονομικούς μετανάστες» παραμένει δυσδιάκριτος. Η σύμβαση του 1951 προτάσσει το κριτήριο του «βάσιμου φόβου δίωξης» για να διαφοροποιήσει τις δύο αυτές ομάδες και η απόδειξη του κριτηρίου αυτού ως πρωταρχικού σηματοδοτεί και την υπαγωγή τους στα ειδικά (διεθνή και εθνικά) θεσμικά πλαίσια.

Ανεξαρτήτως πάντως του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου στη χώρα μας (βλ. κατωτέρω), οφείλουμε να επισημάνουμε αφενός τη σχετική «χαλαρότητα» και «ανεκτικότητα» της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στις ομάδες αυτές, παρ' όλες τις λανθάνουσες ρατσιστικές τάσεις που αναδύονται προοδευτικά και στη χώρα μας. Η ταραγμένη πολιτική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (με τη διαδοχή αυταρχικών και δικτατορικών καθεστώτων), η «εξωστρέφεια» του ελληνικού πληθυσμού (οικονομικές και πολιτικές μεταναστεύσεις) και της ελληνικής οικονομίας, η πρόσφατη ακόμη εμπειρία της «προσφυγιάς» (ενάμισι εκατομμύριο Έλληνες πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στη χώρα στη διάρκεια της δεκαετίας του '20 και άλλες εξακόσιες χιλιάδες στις επόμενες δεκαετίες, προερχόμενοι αυτή τη φορά από την Αίγυπτο, την Κωνσταντινούπολη, την Κύπρο, τη Ρουμανία), η επίδραση της ορθοδοξίας στην αποδοχή του «Άλλου» και η συνεχής στη διάρκεια του μακρού χρόνου επαφής με πληθυσμούς και πολιτισμούς των Βαλκανίων και της Μεσογειακής Λεκάνης αποτελούν σημαντικούς ανασταλτικούς παράγοντες για την εκδήλωση κλίματος ξενοφοβίας, ρατσισμού και κοινωνικού αποκλεισμού των ομάδων αυτών.

Η παρατεταμένη, όμως, οικονομική κρίση των τελευταίων ετών, η ανάδειξη ως χρόνιου του προβλήματος της ανεργίας σημαντικού τμήματος του ελληνικού πληθυσμού, οι τελευταίες δημογραφικές εξελίξεις (και τα επιχειρήματα που αναπτύσσονται με αφορμή αυτές τις εξελίξεις), η κοινωνική κρίση και η κρίση των θεσμών παράλληλα με την ανάδειξη του εθνικισμού στα Βαλκάνια, τη μη επίλυση των προβλημάτων με τη γειτονική Τουρκία, τη διάχυτη ανασφάλεια για το μέλλον και τις προοπτικές στο βαλκανικό χώρο αποτελούν αναμφισβήτητα παράγοντες αναδίπλωσης και εσωστρέφειας της ελληνικής κοινωνίας. Οι προαναφερθέντες παράγοντες μπορούν να επηρεάσουν τις στάσεις και τις αντιλήψεις σημαντικού τμήματος της «κοινής γνώμης» απέναντι στους ξένους (και ειδικότερα στους πολιτικούς πρόσφυγες), στο βαθμό που η διεύρυνση του πλήθους τους και των χωρών προέλευσής τους οδηγούν προοδευτικά στη συσσώρευση στη χώρα μας ομάδων προερχόμενων από πλέον «απομακρυσμένα» κοινωνικοοικονομικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα. Έτσι, ένα «πρόβλημα» που προσεγγίζεται σήμερα κυρίως μέσα από την «ανθρωπιστική» του διάσταση κινδυνεύει να αναδειχθεί μεσοπρόθεσμα, εν απουσία συγκεκριμένων μέτρων πολιτικής, σε ένα από τα βασικά σημεία εντάσεων και τριβών στην ελληνική κοινωνία.

Οφείλουμε στο σημείο αυτό να επισημάνουμε ότι η ανάδυση του «προβλήματος» πολιτικοί πρόσφυγες στην ελληνική κοινωνία είναι ακόμη μια χαρακτηριστική περίπτωση-παράδειγμα των διεργασιών κοινωνικής δόμησης της πραγματικότητας (*Berger, Luckman, 1986*) στο βαθμό που συμπυκνώνει όλες τις πλευρές αυτής της διαδικασίας. Σε τελευταία ανάλυση, ο κοινωνικός επιστήμονας που ασχολείται με το θέμα αυτό συναντά προβλήματα που απορρέουν όχι τόσο από τις εγγενείς δυσκολίες προσέγγισης του αντικειμένου του, αλλά από τις περιρρέουσες συνθήκες κάτω από τις οποίες καλείται να το μελετήσει: ας μην ξεχνάμε κατ' αρχάς ότι ο προσδιορισμός ως τέτοιου ενός «κοινωνικού προβλήματος» δεν απορρέει από τη «φύση», από τα ειδικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού τον οποίο αφορά (στη συγκεκριμένη περίπτωση πολιτικοί πρόσφυγες), αλλά παραπέμπει στα κοινωνικά θεμέλια του συστήματος. Είναι άλλωστε ενδεικτικό ότι αυτό που θεωρούμε κοινωνικό πρόβλημα μεταβάλλεται στο χώρο και στο χρόνο, δυνάμενο και να εξαφανιστεί ακόμη και στην περίπτωση που τα φαινόμενα που το σηματοδοτούν παραμένουν. Σε τελευταία ανάλυση θρискόμαστε ενώπιον της επιβολής μιας προβληματικής, προβληματικής που συνήθως συγκαλύπτει το γεγονός ότι οι αρχές επιμερισμού της εργασίας προσδιορίζουν ταυτόχρονα και την κατανομή των έργων ανάμεσα σε ομάδες του πληθυσμού και τις νοητικές κατηγορίες σύλληψης και πρόσληψης-αξιολόγησης των έργων τους. Επομένως, θρискόμαστε συνήθως ενώπιον της συγκάλυψης του γεγονότος ότι «ο καταμερισμός της εργασίας είναι μια κοινωνική εργασία διάκρισης, δηλαδή, μια διαπάλη ανάμεσα σε ομάδες για την επιβολή των αρχών θεώρησης του κοινωνικού κόσμου, επιβολή που στοχεύει στη διατήρηση ή τη μεταβολή της θέσης τους στον κοινωνικό χώρο» (*Bourdieu P., 1984*). Όπως αναμένεται, τα κριτήρια ταξινόμησης-οριοθέτησης μιας κοινωνικής ομάδας απορρέουν από την κοινωνική εργασία παραγωγής των πληθυσμών που διεξάγει πληθώρα θεσμών (ανάμεσα στις οποίες προεξέχουσα θέση κατέχουν στη συγκεκριμένη περίπτωση τα συστήματα αστυνόμευσης-δημόσιας τάξης) επί τη βάση κριτηρίων *juridiquement constitues* (βλ. *Εθνικό και Διεθνές Νομικό Πλαίσιο*).

Η επιβολή της προβληματικής αυτής συνειδητοποιείται από τον κοινωνικό επιστήμονα, όταν καλείται να μελετήσει τις πλέον «υποταγμένες» κοινωνικές ομάδες, δηλαδή, αυτές που θεωρείται ότι θέτουν κοινωνικό πρόβλημα (υπό διττή έννοια: «κοινωνική περίπτωση» και

«πρόβλημα κοινωνίας»). Η προσέγγιση του προβλήματος *πολιτικοί πρόσφυγες* είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση στο βαθμό που, όπως οι ξένοι μετανάστες, συσσωρεύουν όλες σχεδόν τις μορφές υποτέλειας. Μια ακόμη περίπτωση της προβληματικής αυτής συνίσταται στο να εξετάζεται ο πολιτικός πρόσφυγας πάντοτε σε αναφορά με ένα κοινωνικό πρόβλημα, δηλαδή, ένα πρόβλημα που παραπέμπει στις συνθήκες επιβίωσής του και σε τελευταία ανάλυση στο δικαίωμα ύπαρξής του. Αυτός ο συνδυασμός ανάμεσα σε έναν πληθυσμό (πολιτικοί πρόσφυγες) και σε ένα κοινωνικό πρόβλημα (πολιτικοί πρόσφυγες και αγορά εργασίας, πολιτικοί πρόσφυγες και ανεργία, πολιτικοί πρόσφυγες και τρομοκρατία, πολιτικοί πρόσφυγες και εγκληματικότητα κ.λπ.) είναι η σαφέστερη δυνατή ένδειξη του ότι η προβληματική της προσέγγισης της ομάδας αυτής είναι άμεσα συνυφασμένη με την «κοινωνικά» δομημένη πρόσληψη του πολιτικού πρόσφυγα: αυτού που αποτελεί πρόβλημα και που παράλληλα θέτει προβλήματα στην κοινωνία, η οποία καλείται να τα επιλύσει.

Μπορούμε, όμως, βάσιμα να αναρωτηθούμε για την ακριβή φύση των προβλημάτων που απορρέουν από την παρουσία πολιτικών προσφύγων. Πρόκειται για ιδιαίτερα προβλήματα των πολιτικών προσφύγων ή πρόκειται για προβλήματα που θέτει η ελληνική κοινωνία, τα οποία με τη σειρά τους δημιουργούν προβλήματα; Και, προεκτείνοντας τις πρώτες ερωτήσεις, μπορούμε ακόμη βάσιμα να θέσουμε ερωτήματα τόσο όσον αφορά το ρόλο του κυρίαρχου λόγου (επιστημονικού και μη) πάνω στο θέμα αυτό, όσο και αυτόν των διαφόρων θεσμών και οργανισμών που ενασχολούνται με τους πολιτικούς πρόσφυγες.

Θεσμικό πλαίσιο

Από τις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας, κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές ανακατατάξεις σε παγκόσμιο επίπεδο ανέτρεψαν παλιές ισορροπίες και δημιούργησαν νέες, κληροδοτώντας παράλληλα στη νέα πραγματικότητα παλιά προβλήματα ή δημιουργώντας καινούρια. Το ζήτημα των πολιτικών προσφύγων, χωρίς να είναι νέο, εντάθηκε και η διεθνής κοινότητα κλήθηκε να το αντιμετωπίσει. Το θέμα αντιμετωπίστηκε σε δύο επίπεδα. Από τη μια μεριά, με την ανάπτυξη ενός θεσμικού πλαισίου (με τη δημιουργία διεθνών οργανισμών που αποσκοπούν στην προστασία και τη συνδρομή των προσφύγων) και, από την άλλη, με την

ανάπτυξη ενός διεθνούς συμβατικού καθεστώτος που περιλαμβάνει σειρά διεθνών συμφωνιών και συμβάσεων που ορίζουν την έννοια του πρόσφυγα (Νάσκου-Περράκη Π., 1991).

Στη σύγχρονη διεθνή νομιμοποιητική τάξη, η έννοια του πολιτικού πρόσφυγα και οι θεσμοί που συνδέονται μ' αυτήν κληροδοτήθηκαν στις μέρες μας με διαδικασίες άμεσα εξαρτημένες από την πορεία των διεθνών εξελίξεων.

Σύμφωνα με τη Σύμβαση του 1951 περί της Νομικής Καταστάσεως των Προσφύγων και το Πρωτόκολλο του 1967 για το καθεστώς των προσφύγων, ως πρόσφυγας λογίζεται κάθε πρόσωπο το οποίο «συνεπεία δεδικαιολογημένου φόβου διώξεως, λόγω φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξεως ή πολιτικών πεποιθήσεων, βρίσκεται εκτός της χώρας της οποίας έχει την υπηκοότητα και δεν δύναται ή λόγω φόβου τούτου δεν επιθυμεί να απολαύει της προστασίας της χώρας αυτής ή εάν, μη έχον υπηκοότητα τινά και ευρισκόμενον συνεπεία τούτων γεγονότων εκτός της χώρας της προηγούμενης συνήθους διαμονής, δεν δύναται ή λόγω του φόβου τούτου δεν επιθυμεί να επιστρέψει εις ταύτην».

Στο ίδιο πνεύμα και στην ιδρυτική εντολή της Υπάτης Αρμοστείας του ΟΗΕ ορίζονται ως πρόσφυγες «όλοι εκείνοι που εγκαταλείπουν τις χώρες τους λόγω δικαιολογημένου φόβου δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, πολιτικών πεποιθήσεων ή συμμετοχής σε κάποια ομάδα» (Υπάτη Αρμοστεία, *Ενημερωτικό Φυλλάδιο*, 1993). Ενώ και άλλες διεθνείς συμβάσεις, όπως η Σύμβαση της Γενεύης (1979), η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1974) και η Ευρωπαϊκή Κοινωνική Χάρτα, ρυθμίζουν επίσης τις διαδικασίες και τα κριτήρια καθορισμού του καθεστώτος των προσφύγων.

Στη χώρα μας το πλαίσιο που καθορίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των προσφύγων οριοθετείται, εν πολλοίς, από τις δεσμεύσεις που έχει αναλάβει κυρώνοντας τη Σύμβαση της Γενεύης (ν. δ. 3989/59), το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης (α. ν. 389/68), την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ν. δ. 53/74) και την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Χάρτα (ν. 1426/84), από τις επιταγές του Ελληνικού Συντάγματος του 1975 (άρθρο 5, παρ. 2, εδ. γ), όπου σαφώς ορίζεται ότι «απαγορεύεται η έκδοση αλλοδαπού που διώκεται για δράση υπέρ της ελευθερίας», και τέλος από το ν. 1975/91, που αντικατέστησε το ν. 4310/29.

Ο νέος νόμος, εκτός των άλλων θεμάτων που σχετίζονται με τις κινήσεις πληθυσμών γενικότερα, ρυθμίζει και το νομικό καθεστώς των πολιτικών προσφύγων. Ειδικότερα, στο άρθρο 24, παρ. 3, προβλέπεται η έκδοση προεδρικού διατάγματος που θα καθορίζει τις προϋποθέσεις και τη διαδικασία παροχής άδειας εργασίας ή άλλης βοήθειας για την επαγγελματική αποκατάσταση των προσφύγων. Επιπρόσθετα και στο άρθρο 21, παρ. 1, καθιερώνεται δικαίωμα προτίμησης των προσφύγων στην αγορά εργασίας έναντι των μη κοινοτικών και αλλογενών αλλοδαπών. Εξάλλου, στο άρθρο 25 καθορίζονται οι προϋποθέσεις που καθιστούν αίτηση πρόσφυγα ως απαράδεκτη. Έτσι, απορρίπτεται αίτηση, αν:

- Δεν υποβληθεί αμέσως κατά την άφιξή του στη μεθοριακή αρχή ή, σε περίπτωση παράνομης εισόδου, στην πλησιέστερη δημόσια αρχή.
- Δεν προέρχεται απευθείας από χώρα όπου απειλείται η ζωή ή η ελευθερία του κατά την έννοια του άρθρου 1 της Σύμβασης της Γενεύης. Ωστόσο, στο ίδιο άρθρο (25, παρ. 3) ορίζεται ως «καταχρηστική» οποιαδήποτε άσκηση προσφυγής κατά απορρίψεως ασύλου.

Παράλληλα, σε άλλο άρθρο του ίδιου νόμου (άρθρο 8, παρ. 1) διευκρινίζεται ότι δε συνιστά είσοδο στο ελληνικό έδαφος η παραμονή σε ζώνη transit.

Τα προαναφερθέντα άρθρα αλλά και ο ίδιος ο νόμος στο σύνολό του έχουν δεχθεί επικρίσεις από αρκετούς ειδικούς ως ρυθμίσεις που ερμηνεύουν στενά τις ανειλημμένες υποχρεώσεις της χώρας έναντι των διεθνών κανόνων. Οι υποχρεώσεις αυτές απορρέουν από τις συμβάσεις που έχει επικυρώσει η Ελλάδα αλλά και από τις αρχές της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κείμενο το οποίο δεσμεύει ηθικά τουλάχιστον τις χώρες και όπου σαφώς κατοχυρώνεται (άρθρο 14) το δικαίωμα κάθε ατόμου που καταδιώκεται «να ζητά άσυλο και να του παρέχεται σε άλλες χώρες» (*Σταύρου Στ., Νομικό Βήμα*, τ. 40, 1992). Πέρα, όμως, από την όποια αντιμετώπιση του νόμου ως συμβατού ή όχι με τους διεθνείς κανόνες, κρίνεται η σχέση του με την κοινωνία και τις ανάγκες της, όπως αυτές κάθε φορά οριοθετούνται από τις δυνάμεις που συνθέτουν το κοινωνικό όλο. Αν, όμως, η συμβατότητα ή η μη συμβατότητα του εν λόγω νόμου με την ελληνική κοινωνία εμπίπτει στη συζήτηση περί της απόλυτης αποδοτικότητας ή όχι του

δικαίου (Carbonnier J., «*Elexible Droit*», 1969) δε θα μας απασχολήσει εδώ· εκείνο που αξίζει να σημειωθεί είναι πως οι χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας συγκλίνουν στην αντιμετώπιση ζητημάτων που αφορούν τους μετανάστες και τους πρόσφυγες.

Κοινωνικά χαρακτηριστικά των διαδικασιών ενσωμάτωσης των πολιτικών προσφύγων

Οι τρόποι με τους οποίους αντιμετωπίζονται οι πολιτικοί πρόσφυγες στην καθημερινή πραγματικότητα αναδεικνύουν έντονες τάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Τάσεις που δε διατυπώνονται ρητά ως ιδεολογίες βασισμένες σε βιολογικές διαφορές, αλλά εκφράζονται με αναφορές στην ανωτερότητα των πολιτισμικών αξιών και της ταυτότητας του ελληνικού έθνους. Έτσι, οι θεσμικές ρυθμίσεις διαμορφώνονται και αναπαράγονται επιλεκτικά, κατευθύνοντας συνολικότερες στάσεις, νοοτροπίες ή στερεότυπα και εξυπηρετώντας τα συμφέροντα δεδομένων κοινωνικών ομάδων, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη το πλήθος των ζητημάτων που συνεπάγεται η εισροή ξένων πληθυσμών.

Πιο συγκεκριμένα, η έλλειψη συντονισμού ως προς τη διευθέτηση του ποιος χορηγεί και ποιος δικαιούται άσυλο έχει σαν επακόλουθο την εφαρμογή ανομοιογενών ή/και αλληλοαποκλειόμενων «πολιτικών» συνυφασμένων με την εργασία, τη στέγαση ή την οικονομική αρωγή των προσφύγων. Όπως επισημαίνεται στις εισαγωγικές σελίδες αυτής της ενότητας, τέτοιες πολιτικές προϋποθέτουν και συνεπάγονται την απουσία σαφών διακρίσεων ανάμεσα σε όσους λαμβάνουν άσυλο και τους (λαθρο)μετανάστες: γεγονός το οποίο όχι μόνο δεν ανταποκρίνεται στα προβλήματα της κατηγορίας που μας απασχολεί εδώ, αλλά, επιπλέον, λειτουργεί σε βάρος των δικαιωμάτων της και εγείρει το ερώτημα τι ακριβώς σημαίνει να είσαι πρόσφυγας στην Ελλάδα σήμερα.

Όλα τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την αντίληψη ότι οι πρόσφυγες θεωρούν τη χώρα ως τόπο διέλευσης παρά ως τελικό προορισμό, καθώς και η έλλειψη διάθεσης για συνεργασία από μέρους των κρατικών αρχών αιτιολογούν τη λιγοστή και κατακερματισμένη πληροφόρηση που διαθέτουμε για τους όρους υποδοχής, διαβίωσης, απομάκρυν-

σης κ.λπ. των πολιτικών προσφύγων. Θα αποπειραθούμε εντούτοις να σκιαγραφήσουμε τα βασικά τους πολιτισμικά χαρακτηριστικά, καθώς και τα γνωρίσματα των διαδικασιών εισόδου και ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία.

Εθνότητα, φύλο και ηλικία

Η εισροή πολιτικών προσφύγων αποτελεί διαδικασία που λαμβάνει ανόμοιες διαστάσεις στο πέρασμα του χρόνου. Τα πρώτα προσφυγικά ρεύματα εμφανίζονται στα μέσα του αιώνα: το 1950 εγγράφονται περίπου 20.000 πρόσφυγες από την Αρμενία, τη Σοβιετική Ένωση, τη Ρουμανία και άλλες όμορες χώρες. Τριάντα χρόνια αργότερα εισέρχεται νέο και ολοένα αυξανόμενο κύμα που συγκροτείται από Τούρκους, Αλβανούς, Πολωνούς, Ρουμάνους, Ιρανούς, Ιρακινούς, Αιθίοπες, Πακιστανούς, Σύριους, Λιβανέζους, Σουδανούς κ.ά. (*Emke-Pouloupoulos, 1991, 4-5*).

Οι πιθανότητες αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας δεν είναι ίδιες για όλες τις εθνότητες: σε ορισμένα άτομα άλλωστε χορηγείται άσυλο ακόμη και όταν δεν προέρχονται από καταπιεστικά καθεστώτα (*Mestheneos, 1988, 5*). Έτσι, το 1989 απευθύνονται 3.404 αιτήσεις στην ελληνική κυβέρνηση και την Υπάστη Αρμοστεία, από τις οποίες γίνονται δεκτές αντίστοιχα 291 και 1.345 αιτήσεις (*Emke-Pouloupoulos, 1991, 41*), ενώ το 1992 η Υπάτη Αρμοστεία δέχεται 1.850 αιτήσεις και αναγνωρίζει την προσφυγική ιδιότητα σε 192 άτομα (*Ενημερωτικό Δελτίο Υπάτης Αρμοστείας, Ιαν. 1993*). Οι μεγαλύτερες προσφυγικές ομάδες συγκροτούνται από Τούρκους, Ιρανούς, Αιθίοπες, Πολωνούς, Ρουμάνους και Ιρακινούς.

Οι άνδρες παραγωγικής ηλικίας κυριαρχούν μεταξύ των εθνοτικών ομάδων που διεκδικούν άσυλο. Η αναλογία των δύο φύλων είναι 6:4, δεν είναι, όμως, χωρίς τις εξαιρέσεις της, εξαιρέσεις που αντανakλούν τα αίτια απομάκρυνσης από τις χώρες αποστολής «συγκρατώντας» τον ανδρικό ή το γυναικείο πληθυσμό (θρησκευτικός ολοκληρωτισμός στα μουσουλμανικά κράτη, εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στην Αιθιοπία και την Ερυθραία, εξάπλωση του εθνικισμού στα Βαλκάνια και την ανατολική Ευρώπη κ.ά.).

Η ηλικία των προσφύγων, επίσης, διαφοροποιείται μεταξύ επιμέρους εθνοτικών ομάδων, έχοντας άμεσο αντίκτυπο στην οικογενειακή

τους κατάσταση, το μορφωτικό επίπεδο και τις δυνατότητες για ανεύρεση εργασίας. Έτσι, οι περισσότεροι Πολωνοί είναι 32 περίπου χρόνων και έρχονται στην Ελλάδα με την οικογένειά τους, οι Ρουμάνοι είναι κατά μέσο όρο 38 χρόνων, επίσης, παντρεμένοι, αλλά δεν συνοδεύονται από συζύγους και παιδιά εξαιτίας της δυσκολίας να εκδώσουν διαβατήριο, και οι Αιθίοπες είναι συνήθως 25 χρόνων και ανύπαντροι (Mestheneos, 1988, 8).

Αίτια προτίμησης της Ελλάδας

Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων διευκολύνει την πρόσβαση ξένων, ειδικότερα επειδή οι παραμεθόριες περιοχές είναι εκτεταμένες και εύκολα προσπελάσιμες: πολλοί διασχίζουν λαθραία τα σύνορα, πληρώνοντας υψηλά ποσά σε «οδηγούς». Καίριο ρόλο σε αυτή τη διαδικασία διαδραματίζει, μεταξύ άλλων, η τουριστική ανάπτυξη της χώρας (πολλοί έρχονται με διαβατήριο ως τουρίστες, αλλά στη συνέχεια ζητούν άσυλο), το χαμηλό (σχετικά με άλλα ευρωπαϊκά κράτη) κόστος ζωής και το κλείσιμο των συνόρων των παραδοσιακών χωρών υποδοχής μεταναστών (Γερμανία, Αγγλία κ.λπ.) που μετατρέπει την Ελλάδα από «Ευρωπαϊκό Νότο» σε «Βορρά» για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες της Αφρικής και της Ασίας που τροφοδοτούν τον κύριο όγκο των προσφύγων.

Εργασία – εκπαίδευση

Η λογική που υπαγορεύει τη συνεχιζόμενη προσέλευση πολιτικών προσφύγων στην Ελλάδα είναι ότι, παράλληλα με την ανάγκη αποφυγής προσωπικής καταδίωξης, επιδιώκουν να κερδίσουν χρήματα με τα οποία θα μεταβούν σε χώρες που παρέχουν καλύτερους όρους διαμονής, σπουδών και εργασίας. Η παραχώρηση εντούτοις της προσφυγικής ιδιότητας από τις ελληνικές αρχές δε συνεπάγεται αυτόματα το δικαίωμα παραμονής ή εργασίας¹ –με εξαίρεση τους Τούρκους και τους Βιετναμέζους που ζουν, αντίστοιχα, στο Λαύριο, απασχολούμενοι σε σπίτια ή ξενοδοχεία, και στη Ρόδο, την Εύβοια και την Αθήνα, όπου εργάζονται σε εργοστάσια και εστιατόρια– ούτε την εξομοίωση των όρων κοινωνικής ασφάλισης και αμοιβής με τους γηγενείς: για την ίδια εργασία οι πρόσφυγες παίρνουν τα μισά ή και λιγότερα χρήματα.

Η συνεχιζόμενη μείωση της συμμετοχής των Ελλήνων στην αγροτική και κτηνοτροφική παραγωγή και σε κλάδους με χαμηλό κοινωνικό γόητρο, η επέκταση του τομέα υπηρεσιών και η διάδοση των καταναλωτικών αγαθών αυξάνουν τον αριθμό θέσεων οι οποίες προσφέρονται σε άτομα με περιορισμένα εφόδια και απαιτήσεις. Έτσι, παρά τις διατάξεις της Σύμβασης της Γενεύης, όχι μόνο δεν εξαλείφονται οι διακρίσεις σε βάρος των προσφύγων, αλλά αντίθετα επικυρώνεται και θεωρείται αυτονόητη η απορρόφησή τους στην παραοικονομία, στη διεκπεραίωση εποχιακών και ανθυγιεινών εργασιών χωρίς επιδόματα και άδειες, που συχνά είναι ταπεινωτικές και κατώτερες των εκπαιδευτικών τους προσόντων.

Πράγματι, τα προσόντα αυτά δεν είναι πάντα αμελητέα: ορισμένοι πρόσφυγες διαθέτουν υψηλή πανεπιστημιακή μόρφωση ή τεχνική κατάρτιση. Όπως διαφαίνεται στα αρχεία της Υπάτης Αρμοστείας (1986), μεταξύ 168 Ρουμάνων οι 72 είναι ειδικευμένοι ή ημειδικευμένοι (γιατροί, μηχανικοί, αρχιτέκτονες) και μεταξύ 100 Πολωνών οι μισοί έχουν κάποια ειδίκευση (*Mestheneos, 1988, 20-23*). Αν και συνήθως αναζητούν εργασία ανεξάρτητη από τις γνώσεις τους, η μορφή απασχόλησής τους απεικονίζει την κοινωνική οργάνωση της χώρας από την οποία προέρχονται και πολιτισμικά γνωρίσματα όπως η γλώσσα, η θρησκεία, οι τεχνικές δεξιότητες κ.λπ. Έτσι, οι πρόσφυγες από την Ασία και την Αφρική έχουν μεγαλύτερη εξοικείωση με τις χειρωνακτικές εργασίες και απορροφώνται σε τομείς με χαμηλές αποδοχές. Αντίθετα, όσοι έχουν ευρωπαϊκή καταγωγή γνωρίζουν καλύτερα την τεχνολογία που χρησιμοποιείται στη Δύση και εύκολα βρίσκουν δουλειά ως κτίστες, εργάτες ή τεχνίτες σε βιοτεχνίες (όπως οι Ρουμάνοι) ή στρέφονται στο μικρεμπόριο, πουλώντας είδη που εισάγουν λαθραία (όπως οι Πολωνοί).

Παράλληλα με τις διαφορές αυτές, παρατηρούνται και άλλες που συνδέονται με το φύλο: οι γυναίκες εισέρχονται κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών, εκτελώντας λιγότερο κοπιαστικές εργασίες και εξασφαλίζοντας στέγη και τροφή ως οικιακές βοηθοί, νοσοκόμες, καθαρίστριες, συνοδοί ηλικιωμένων ατόμων, ενώ οι άνδρες αναλαμβάνουν βαριές δουλειές στην παραγωγή και τις κατασκευές – σε χοιροστάσια, βουστάσια, πτηνοτροφεία, αγροτικές καλλιέργειες, μεταφορές, εργοστάσια λιπασμάτων, οικοδομές.

Περιοχές εγκατάστασης – κατοικία

Η ελληνική κυβέρνηση δεν έχει κάνει σημαντικές ρυθμίσεις σχετικά με τη στέγαση των πολιτικών προσφύγων. Εξαίρεση αποτελεί το στρατόπεδο του Λαυρίου, όπου παραχωρείται στέγη σε Τούρκους πρόσφυγες, ενώ στις μέρες που τυπώνεται το κείμενο δημοσιεύτηκε στις εφημερίδες απόφαση για την αξιοποίηση χώρων στην Καισαριανή. Αν και δεν υπάρχουν συγκεντρωτικοί πίνακες για τις προτιμώμενες περιοχές εγκατάστασης, είναι σαφές ότι η συντριπτική πλειονότητα των προσφύγων ζει στην περιοχή Αττικής (Σούλης, 1985, 71). Οι λόγοι αυτής της προτίμησης συνδέονται με το γενικότερο υδροκεφαλισμό της Αθήνας, αλλά και με το ότι η ευρύτερη περιφέρεια πρωτεύουσας συγκεντρώνει τις υπηρεσίες που χορηγούν άσυλο, άδειες παραμονής και εργασίας, τις επιτροπές που προετοιμάζουν τη μετάβαση στον Καναδά ή τις ΗΠΑ, τα σωματεία και τις μη κυβερνητικές οργανώσεις που παρέχουν φιλοξενία ή άλλες μορφές στήριξης.

Οι εθνότητες που απαρτίζουν τους προσφυγικούς πληθυσμούς δεν έχουν ως τώρα σχηματίσει γεωγραφικά εντοπισμένες κοινότητες ή «γκέτο». Είναι, όμως, ξεκάθαρο ότι προσανατολίζονται σε κοινωνικά υποβαθμισμένες γειτονιές και διαμένουν σε φθηνά και παλαιά ξενοδοχεία –στην Ομόνοια, την Αγορά και απόκεντρες περιοχές της πρωτεύουσας– ή σε διαμερίσματα που στερούνται στοιχειωδών ανέσεων, αλλά για τα οποία καλούνται συχνά να καταβάλλουν υψηλότερο ενοίκιο από ό,τι οι Έλληνες. Η κυριότερη από τις στρατηγικές με τις οποίες διαχειρίζονται το πρόβλημα στέγης είναι η συγκατοίκηση πολλών ατόμων στο ίδιο διαμέρισμα: οι πολυμελείς οικογένειες συναντούν έτσι ιδιαίτερες δυσκολίες στην ανεύρεση κατάλληλου χώρου διαμονής. Μικρότερο πρόβλημα έχουν οι ανύπαντρες γυναίκες, εφόσον τους παραχωρείται ένα δωμάτιο στο σπίτι όπου απασχολούνται ως οικιακές βοηθοί ή συνοδοί κ.λπ.

Θρησκεία

Πρόκειται ίσως για τη λιγότερο μελετημένη διάσταση της ζωής των πολιτικών προσφύγων – οι οποίοι είναι κυρίως καθολικοί, κόπτες και μουσουλμάνοι. Τα ερωτήματα που ανακύπτουν είναι ποικίλα και συνυφαίνονται τόσο με την εσωτερική οργάνωση επιμέρους θρησκευτικών ομάδων και το πώς τελούν τις θρησκευτικές τους τελετές (εφόσον η

αλληλεξάρτηση της εθνικής ταυτότητας με την ορθοδοξία αποκλείει την ίδρυση ναών αφιερωμένων σε άλλα δόγματα), όσο και με τον τρόπο που οι Έλληνες πολίτες αντιμετωπίζουν τους αλλοθρήσκους στην πράξη – ποιές λ.χ. είναι οι μορφές συνύπαρξης με το μουσουλμανικό στοιχείο και κατά πόσο ταυτίζεται ο μουσουλμανισμός με τον «πατροπαράδοτο» εχθρό; Αν και οι διαφορές στο θρήσκευμα υπερσκελίζονται από τη σημασία που δίδεται στην πολιτική ιδεολογία (όπως λ.χ. συμβαίνει μεταξύ των Τούρκων), τίποτα δεν μπορεί να αποκλείσει ότι μακροπρόθεσμα οι ομάδες αυτές θα διεκδικήσουν ξεχωριστά προνόμια προκαλώντας σοβαρές συγκρούσεις.

Προσφυγικές οργανώσεις – διεκδίκηση πολιτικών δικαιωμάτων

Όπως είναι λογικό να υποθέσει κανείς, οι πολιτικοί πρόσφυγες δεν διεκδικούν μεταχείριση σύμφωνη με τα ανθρωπιστικά ιδεώδη που διέπουν τις διεθνείς συμβάσεις. Είναι προφανές ότι οι συνθήκες που συνηγορούν υπέρ της παράνομης και ευάλωτης θέσης τους δεν επιτρέπουν να κάνουν χρήση των πολιτικών τους δικαιωμάτων προσφεύγοντας στα δικαστήρια. Οι δικαστικές αρχές, άλλωστε, δεν διαχωρίζουν πάντα τους νόμιμα αναγνωρισμένους πρόσφυγες, έτσι ώστε συλλαμβάνονται χωρίς ένταλμα, φυλακίζονται χωρίς δίκη ή κρατούνται πέρα από τα νόμιμα όρια. Επιπλέον, οι κυρώσεις για εργοδότες που απασχολούν αλλοδαπούς στους οποίους δεν έχει χορηγηθεί ή έχει λήξει η άδεια εργασίας κάθε άλλο παρά αποτρέπουν την εκμετάλλευση των προσφύγων που αντιμετωπίζονται ως φθηνό εργατικό δυναμικό και όχι ως άτομα με θεσπισμένα δικαιώματα.

Η δυσκολία με την οποία αποκτούν άδεια παραμονής και εργασίας, σε συνδυασμό με το φόβο για την αντίδραση των ελληνικών αρχών αποθαρρύνουν την οργάνωση πολιτικών εκδηλώσεων και την ενεργό συμμετοχή σε συνδικαλιστικά κινήματα.² Τις δύσκολες στιγμές οι πρόσφυγες τις αντιπαρέχονται με τη βοήθεια φίλων (ομοεθνών κυρίως) και συγγενικών προσώπων, καθώς, επίσης, και με τη χρηματική ή άλλη συμπαράσταση μη κυβερνητικών και εθελοντικών οργανώσεων. Στήριξη από δικά τους σωματεία λαμβάνουν ορισμένες μόνο εθνότητες, όπως οι Πολωνοί που συσπειρώνονται γύρω από την Καθολική Εκκλησία και οι Ερυθραίοι που έχουν οργανώσει ένα από τα πλέον δραστήρια σωματεία.

Εγκληματικότητα – ρατσισμός

Τα στοιχεία για την εγκληματικότητα των προσφύγων είναι περίπου ανύπαρκτα και δεν αποκαλύπτουν το είδος και τον αριθμό των αδικημάτων για τα οποία ευθύνονται. Φάκελοι του Υπουργείου Δικαιοσύνης αναφέρουν ότι το 1985 καταδικάστηκαν 707 αλλοδαποί για ποινικά κυρίως παραπτώματα, κλοπές και παραβιάσεις ξένης ιδιοκτησίας, δεν διευκρινίζουν, όμως, αν πρόκειται για μετανάστες ή πρόσφυγες (*Έμκε-Πουλοπούλου, 1990, 47*).

Οι πληροφορίες αυτές εντούτοις αποκτούν ξεχωριστό ενδιαφέρον αν ιδωθούν με πλαίσιο αναφοράς την εικόνα που στοιχειοθετούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης γύρω από τον απειλητικό ρόλο των ξένων, ειδικότερα δε όσων διαφέρουν στη φυλή, το θρήσκευμα και το μορφωτικό επίπεδο.³ Παρά τη βραχύχρονη σχετικά παρουσία προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα, παρατηρείται έντονη δυσπιστία απέναντι στο «διαφορετικό» και το «ανοίκειο». Οι νοοτροπίες αυτές –θεμελιώδεις εκφάνσεις αρνητικών στερεοτύπων και ρατσιστικών στάσεων (*Petronoti, 1993*)– διαφαίνονται στους υπαινιγμούς και τις μειωτικές αναφορές που χρησιμοποιούν οι αρμόδιες υπηρεσίες, στα σχολικά εγχειρίδια, στον ξυλοδαρμό και τη σεξουαλική βία, στην έχθρα που βιώνουν τα παιδιά των προσφύγων στο σχολείο, στα υποβιβαστικά μηνύματα που αναγράφονται στους τοίχους, στην κοινωνική απόρριψη όσων τελούν μεικτούς γάμους και –βέβαια– στην άποψη ότι έχουν «έμφυτες» μειονεξίες και «κλέβουν» τις δουλειές των ντόπιων.⁴

Οργανισμοί που ασχολούνται με πρόσφυγες

Η περιορισμένη βοήθεια που χορηγεί το ελληνικό Κράτος στους πολιτικούς πρόσφυγες έχει σαν αποτέλεσμα την ενίσχυση των νομικών υπηρεσιών μη κυβερνητικών οργανώσεων και την ανάπτυξη πολλών εθελοντικών οργανώσεων οι οποίες ιδρύονται ανάμεσα στα 1950-1980. Οι σημαντικότεροι από τους οργανισμούς αυτούς είναι η Υπάτη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών, το Ίδρυμα Κοινωνικής Εργασίας, το Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, η Διακυβερνητική Επιτροπή Μετανάστευσης, η Ορθόδοξη και Καθολική Αρχιεπισκοπή και το Ιατρικό Κέντρο Αποκατάστασης Θυμάτων Βασανιστηρίων.

Αντικείμενο των εργασιών που αναλαμβάνουν είναι η παροχή ηθικής συμπαράστασης και νομικών συμβουλών για την αντιμετώπιση

καθημερινών προβλημάτων, η διεθνής προστασία, η οικονομική βοήθεια για επιμόρφωση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και στέγη (18.000-35.000 δρχ., ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση και τον αριθμό των μελών της οικογένειας), οι υποδείξεις για εγκατάσταση σε άλλες χώρες, η οργάνωση ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων και η συνεργασία με κρατικές και ιδιωτικές υπηρεσίες (*Έμκε-Πουλοπούλου, 1990, 69-71*).

Αν και συνοπτική, η επισκόπηση των τρόπων με τους οποίους αντιμετωπίζεται η είσοδος και η παραμονή των πολιτικών προσφύγων στην Ελλάδα σκιαγραφεί την αλληλεξάρτηση των ζητημάτων αυτών με ερωτήματα γενικότερου ενδιαφέροντος, όπως οι επιπτώσεις της παρουσίας αλλοδαπών στον επαναπροσδιορισμό της εθνικής ταυτότητας.

Το κυριότερο από τα σημεία που διαπιστώθηκαν είναι πως, αν και οι πολιτικοί πρόσφυγες δεν συγκροτούν μια ενιαία ως προς τα εκπαιδευτικά και οικονομικά της χαρακτηριστικά κατηγορία, στο σύνολό της δραστηριοποιείται σε τομείς που αξιολογούνται ως κατώτεροι και ανεπιθύμητοι από τους γηγενείς, παρέχοντας πρόσφορο έδαφος για την αναπαραγωγή εγγενών στην ελληνική κοινωνία ανισοτήτων. Οι ανισότητες αυτές, μαζί με ευρύτερες κοινωνικές και πολιτισμικές διαφορές, μεταφράζονται σε εθνικές αντιπαραθέσεις και προβλήματα για τα οποία υπόλογοι είναι οι «ξένοι» και οφείλουν γι' αυτό να απολογηθούν ή να παραμείνουν στο περιθώριο. Με την έννοια αυτή, είναι πιθανό ότι, εφόσον δεν υπάρξουν ριζικές μεταβολές στον τρόπο αντιμετώπισής τους, οι προσφυγικές ομάδες με τις μεγαλύτερες αποκλίσεις από τα κυρίαρχα πολιτισμικά ιδεώδη θα διατηρήσουν τη χαμηλή θέση τους, εξωθούμενες σταδιακά στην περιθωριοποίηση με δυσμενείς προοπτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Κοινοτική πολιτική

Στις χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση των αιτήσεων για πολιτικό άσυλο: από 60.000 αιτήσεις το 1983 σε 260.000 περίπου το 1989. Αν λάβουμε υπόψη τις συνθήκες που, όπως

προαναφέρθηκε, ευνοούν τις μετακινήσεις αυτές, φαίνεται πως το ρεύμα θα συνεχίσει να αυξάνεται με τον ίδιο ρυθμό τουλάχιστον. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα της Υπάτης Αρμοστείας, το 1993 ένας στους 130 ανθρώπους στον κόσμο εξαναγκάστηκε να φύγει από τον τόπο του και έγινε πρόσφυγας ή μέλος εκτοπισθέντων πληθυσμών.

Τα παρατιθέμενα κάτωθι στοιχεία (Πίνακας 1) είναι ενδεικτικά της αύξησης που παρατηρείται στις αιτήσεις για παροχή ασύλου:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Αριθμός αιτούντων άσυλο (είσοδοι) σε επιλεγμένες χώρες του ΟΟΣΑ (1988-1991)

	1988	1989	1990	1991*
Αυστρία	15.8	21.9	22.8	27.3
Βέλγιο	4.5	8.1	13.0	15.2
Δανία	4.7	4.6	5.3	4.6
Φινλανδία	0.1	0.2	2.5	4.6
Γαλλία	34.3	61.4	54.7	50.0
Γερμανία	103.1	121.3	193.1	256.1
Ιταλία	1.4	2.2	4.7	27.0
Ολλανδία	7.5	13.9	21.2	21.6
Νορβηγία	6.6	4.4	4.0	3.0
Πορτογαλία	0.3	0.1	0.1	-
Ισπανία	4.5	4.0	8.6	8.0
Σουηδία	19.6	30.0	29.4	26.5
Ελβετία	16.7	24.4	35.8	41.6
Ηνωμένο Βασίλειο	5.7	16.5	30.0	57.7

* Προσωρινά στοιχεία.

Πηγή: Population Sociétés, N. 275/Janvier, 1993.

Σ' αυτό το πλαίσιο οι πολιτικές των δυτικών βιομηχανικών κρατών δείχνουν να οριοθετούνται από κατευθύνεις που στοχεύουν στον περιορισμό αποδοχής προσφύγων, ενώ παράλληλα διαφαίνονται προσπάθειες εναρμόνισης των πολιτικών των κρατών-μελών της Κοινότητας.

Δημοσιογραφικές πληροφορίες υποστηρίζουν ότι η Γερμανία ανέλαβε την πρωτοβουλία για σύσκεψη των αρμόδιων υπουργών χωρών της ΕΟΚ, όπου κεκλεισμένων των θυρών αποφασίστηκε η εναρμόνιση

των εθνικών νομοθεσιών που αφορούν ζητήματα κινητικότητας πληθυσμών μέχρι τις αρχές του 1995 (*Καθημερινή*, 6.12.1992). Παρόμοιες προσπάθειες εναρμόνισης των πολιτικών σε συναφή θέματα έχουν να επιδείξουν οι χώρες της ΣΕΓΚΕΝ και οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ).

Η τελευταία χρονιά σηματοδοτήθηκε από τροποποιήσεις των νομοθεσιών πολλών χωρών της Ευρώπης, όχι πάντα χωρίς κοινωνικές εντάσεις. Κοινωνικές ομάδες πρόταξαν τον αντίλογό τους στις προθέσεις των κρατών για την περιστολή των δικαιωμάτων των προσφύγων και μεταναστών (*Ελευθεροτυπία*, 27.5.1993).

Έτσι, οι νομοθεσίες των δυτικών χωρών, και όχι μόνο εκείνων που είναι μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, έχουν αρκετά κοινά σημεία στην αντιμετώπιση των πολιτικών προσφύγων ή τείνουν να έχουν, μέσα από τις τροποποιήσεις που έγιναν τα τελευταία χρόνια ή που αναγγέλθηκαν ότι θα γίνουν.

Οι περισσότερες χώρες θεσμοθετούν τη δυνατότητα απέλασης του αιτούντος πρόσφυγα, εάν έχει προηγουμένως διέλθει από δημοκρατική χώρα στην οποία δε διώκεται (π.χ. Αυστρία, Γερμανία, Μεγάλη Βρετανία). Η Γερμανία τροποποίησε και το Σύνταγμά της και ειδικότερα το άρθρο 16 με το οποίο κατοχυρωνόταν το δικαίωμα των διωκομένων να τους παρέχεται άσυλο. Στη χώρα μας με το ν. 1975/91 υπάρχει παρόμοια ρύθμιση στο άρθρο 25.

Στα περισσότερα κράτη οι επαναπροωθήσεις των προσφύγων γίνονται στη ζώνη transit (Ισλανδία, Γαλλία). Το ίδιο ισχύει και για την Ελλάδα (άρθρο 8 του ν. 1975/91).

Αλλά ούτε και το δικαίωμα έφεσης κατά απορριπτικής απόφασης φαίνεται να έχει κατοχυρωθεί για τους πρόσφυγες στις βιομηχανικές χώρες, όπως δεν είναι κατοχυρωμένο δικαίωμα και στην Ελλάδα.

Το καλοκαίρι του 1993 (14-25 Ιουνίου) πραγματοποιήθηκε στη Βιέννη «Διεθνής Διάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα» υπό την αιγίδα του ΟΗΕ, στην οποία συμμετείχαν 160 χώρες και περισσότερες από 1.000 ομάδες πίεσης. Η διάσκεψη αυτή είναι η πρώτη με αυτό το περιεχόμενο τα τελευταία 25 χρόνια. Στη διάσκεψη έγινε έκκληση της Υπάτης Αρμοστείας του ΟΗΕ για την ανάληψη περαιτέρω δράσης όσον αφορά την προστασία των προσφύγων, τους οποίους χαρακτήρισε θύματα διπλής μαστίγας: της καταπάτησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολέμου. Από πολλούς η διάσκεψη αυτή χαρακτηρί-

στηκε ως αναποτελεσματική, ενώ άλλοι αξιολόγησαν ως θετική τη συμβολή της στην προβολή των θεμάτων που σχετίζονται με τις ανάγκες του Τρίτου Κόσμου και μεμονωμένων ατόμων.

Πέρα, όμως, από τους όποιους χαρακτηρισμούς για τη διάσκεψη ή οποιαδήποτε άλλη αποσπασματική ενέργεια μη κυβερνητικών οργάνωσεων, όλα δείχνουν πως οδηγούμαστε σε μια σκληρότερη αντιμετώπιση του προβλήματος των πολιτικών προσφύγων.

Οι δυτικές χώρες και ιδιαίτερα αυτές της Ευρωπαϊκής Ένωσης βρίσκονται αντιμέτωπες με ένα αυξανόμενο ρεύμα πολιτικών προσφύγων, ιδιαίτερα μετά τις τελευταίες ανακατατάξεις στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Οι πολιτικές απαντήσεις στο πρόβλημα αυτό δεν είναι ενιαίες, παρ' όλες τις διαφαινόμενες τάσεις για τη σύγκλιση των πολιτικών σε κοινοτικό επίπεδο. Επομένως, στη διατύπωση οποιωνδήποτε προτάσεων, είμαστε υποχρεωμένοι να λάβουμε υπόψη τόσο τις κυρίαρχες τάσεις (σκληρήρυνση της πολιτικής έναντι των πολιτικών προσφύγων και αναστροφή του πρότερου χαλαρού πλαισίου και της «ανεκτικότητας» της πρώτης μεταπολεμικής τεσσαρακονταετίας), όσο και τις εθνικές προτεραιότητες και ιδιαιτερότητες. Λαμβάνοντας υπόψη τα σημεία αυτά, θα προτείναμε ως άμεσα υλοποιήσιμα στη χώρα μας τα κάτωθι:

- I) Χορήγηση ή/και κατοχύρωση διευρυμένων νομικών δικαιωμάτων (άδεια εργασίας, παροχή στέγης, δικαίωμα μετακίνησης, κοινωνική ασφάλιση κ.λπ.) σε όσους λαμβάνουν πολιτικό άσυλο. Οι ρυθμίσεις αυτές θα συνέτειναν στη μερική τουλάχιστον επίλυση της αντίφασης που υπάρχει στο γεγονός ότι από τη μια μεριά το ελληνικό Κράτος αποδέχεται την είσοδο στη χώρα ατόμων που διώκονται, ενώ από την άλλη δεν είναι σε θέση να διαχειριστεί το σύνολο των προβλημάτων που συναντούν τα άτομα αυτά. Στο βαθμό, άλλωστε, που ο συνολικός αριθμός πολιτικών προσφύγων είναι μικρός και οι άδειες παραμονής και εργασίας χορηγούνται με περιορισμένη χρονική διάρκεια και κάτω από συγκεκριμένους όρους, δεν αναμένεται να δημιουργηθεί υψηλό οικονομικό κόστος και κοινωνικές εντάσεις από τη λήψη των συμπληρωματικών αυτών μέτρων.
- II) Ομογενοποίηση των διαδικασιών πολιτικού ασύλου και συντονισμένη αντιμετώπιση των αποκλίσεων που υπάρχουν μεταξύ των

κριτηρίων αναγνώρισης της προσφυγικής ιδιότητας, με βάση τις υποδείξεις επιτροπών οι οποίες θα επιλαμβάνονται τα σχετικά με τη χορήγηση πολιτικού ασύλου ζητήματα μέσα από μια ευρύτερη οπτική γωνία.

- III) Επαναθεώρηση των πολιτικών δικαιωμάτων που χορηγούνται στους πρόσφυγες μέσα από ένα πρίσμα βασισμένο σε περισσότερο ανθρωπιστικά ιδεώδη. Στο πλαίσιο αυτό προτείνεται και η δυνατότητα εξέτασης ή επανεξέτασης της αίτησης πολιτικού ασύλου τόσο εκείνων που διαβιούν στη χώρα μας ως «λαθρομετανάστες», όσο και εκείνων των οποίων η αίτηση είχε απορριφθεί στο παρελθόν, αλλά συνεχίζουν να παραμένουν στην Ελλάδα, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις χαρακτηρισμού τους ως «πολιτικών προσφύγων». Το μέτρο αυτό θα επιτρέψει την οριστική ρύθμιση των συσσωρευμένων εκκρεμοτήτων οι οποίες δημιουργούν σημαντικά προβλήματα τόσο στους άμεσα ενδιαφερομένους, όσο και στους φορείς κεντρικής διοίκησης.
- IV) Ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης γύρω από την πολυδιάστατη σημασία της έννοιας «ξένος» (πολιτικός πρόσφυγας, μετανάστης κ.ά.), με πρωτοβουλία των φορέων που άμεσα ή έμμεσα ασχολούνται με τους πολιτικούς πρόσφυγες μέσω των εκπαιδευτικών μηχανισμών και των μέσων μαζικής ενημέρωσης. Θα καταστεί έτσι σαφές ότι ο «ξένος» δεν είναι κατ' ανάγκην πολιτισμικά κατώτερος, εκμεταλλεύσιμος κ.λπ. Οι διαδικασίες αυτές αναμένεται ότι, μεταξύ άλλων, θα επιτρέψουν σε διευρυμένη κλίμακα την υλοποίηση κεκτημένων δικαιωμάτων των πολιτικών προσφύγων.

Τα προτεινόμενα μέτρα θα επιτρέψουν τη συμβίωση διαφοροποιημένων, εθνικά και πολιτισμικά, πληθυσμιακών ομάδων στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας, διευκολύνοντας την αμοιβαία κατανόηση και σύνδεση των ιδιαιτεροτήτων τους.

Στο βαθμό που οι δυτικές κοινωνίες τείνουν να γίνουν «πολυπολιτισμικές», ευκαταίο θα ήταν να επωφεληθούν από τον πλούτο των στοιχείων που τις συνθέτουν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Οι δύο αυτές επιφυλάξεις διατυπώνονται από την ελληνική πλευρά. Βλ. Γραφείο Υπάτου Αρμοστή Ηνωμένων Εθνών, 1989, «Εγχειρίδιο για τις διαδικασίες...» σσ. 119-122.
2. Διάφορα δημοσιεύματα επεξεργάζονται με γλαφυρό τρόπο τα ζητήματα αυτά. Βλ. χαρακτηριστικά: Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ξένων Εργατών..., Νοέμβριος 1987, 11.
3. Βλ. Εξεταστική Επιτροπή για την Άνοδο του Φασισμού και του Ρατσισμού στην Ευρώπη, 1985, 52-53, και Παράρτημα της Οργάνωσης ΣΟΣ – Ρατσισμός στην Ελλάδα, 18.3.1989.
4. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από έρευνα που διεξάγεται στο ΕΚΚΕ σχετικά με πρόσφυγες και μετανάστες από την Ανατολική Αφρική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- BELLERMAN W., HANESCH E., HUNSTER U., KRUMACHER M. (1993), *Social Exclusion in the Federal Republic of Germany*. Consolidated Report, 1990-1992.
- BERGER P., LUCKMAN N. (1986), *La construction sociale de la réalité*. Paris, Meridiens-Klincksieck.
- BOURDIEU P. (1984), «Espace social et genèse des "classes"», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, No. 52-53, pp. 3-12.
- CARBONNIER J. (1969), *Elxible Droit*, L.G.D.J., Paris.
- ΓΡΑΦΕΙΟ Υπάτου Αρμοστή Ηνωμένων Εθνών, 1989. *Εγχειρίδιο για τις διαδικασίες και τα κριτήρια καθορισμού του καθεστώτος των προσφύγων*, Γενεύη.
- ΕΜΚΕ-ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ Η. (1990), «Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα, 1970-1990», *Εκλογή*, No. 85-86.
- ΕΜΚΕ-ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ Η. (1991), «Immigrants and Refugees in Greece. Statistical Evaluation and Causes of Entry in the Country», στο Emke-Pouloupoulos H. et al., 1991, *International Migration to Northern Mediterranean Countries – The Case of Greece, Spain and Italy*, Universita di Pisa.
- ΥΠΑΤΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΕΘΝΩΝ, *Ενημερωτικό Δελτίο*, Ιανουάριος 1993.
- ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ για την Άνοδο του Φασισμού και του Ρατσισμού στην Ευρώπη. «Έκθεση και αποτελέσματα των εργασιών της Εξεταστικής Επιτροπής», εισηγ. Κ. Ευρυγένης, 9.11.1985, ΠΕ, 97.547.
- ΕΠΙΤΡΟΠΗ για τα Δικαιώματα των Ξένων Εργατών και των Μειονοτήτων, Νοέμβρης 1987, *Για τα δικαιώματα των ξένων εργατών και των μειονοτήτων*.
- MESTHENEOS E. (1988), *A Report on the Education, Employment and Living Conditions of Refugees in Greece and Responsibilities for Self-Employment*. Athens (δακτυλ.).
- MESTHENEOS E. (1989), *The Protection of Human Rights of Refugees and Foreigners in Greece*, Athens.
- ΝΑΣΚΟΥ-ΠΕΡΡΑΚΗ Π. (1991), *Το νομικό καθεστώς των προσφύγων στη διεθνή και ελληνική έννομη τάξη*, Σάκκουλας.
- ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ της Οργάνωσης ΣΟΣ – Ρατσισμός στην Ελλάδα. *Ελευθεροτυπία*, 18.3.1989.
- PETRONOTI M. (1993), «Ethnic Identity and Social Interaction. An Inquiry of Greeks' Experience in East Africa», εισήγηση στο συνέδριο «The Anthropology of Ethnicity», Amsterdam, Δεκέμβριος 1993.
- ΣΟΥΛΗΣ Σ. (1985), *Η μετανάστευση από και προς την Ελλάδα. Το ξένο παράνομο εργατικό δυναμικό*, Ειδική Έκθεση ΟΟΣΑ, Αθήνα.

ΣΤΑΥΡΟΥ Στ. (1992), «Ν. 1975/1991, υπό το πρίσμα των διεθνών συμβάσεων». *Νομικό Βήμα*, τ. 40.